

i den politiska mobiliseringen.

Med tanke på Gasché's erinran kan man undra vilken betydelse det har att Gunnarsson begränsar sin undersökning till *svenska* fanzines? De som figurerar i avhandlingen är alla etniska svenskar, de skriver på svenska för svenskar, tillhör samma generation och är i flertalet fall akademiskt bildade. Vilken betydelse har denna sociala och kulturella homogenitet för möjligheten att etablera en fanzinens *communitas* av den art som beskrivs? Vilken begränsning ligger i samma omständighet för att bygga ett *systerskap* i bredare bemärkelse? Kan det vara så att den gemenskap som författaren urskiljer är betingad av undersökningens avgränsning i fråga om nation, etnicitet och klass?

Frågorna leder vidare till den intressanta diskussion som Jenny Gunnarsson för angående vetenskap och politik och som motiveras dels av det postmarxistiska diskursperspektivet, dels forskarens egen verksamhet inom feminismens, särskilt postfeminismens, politiska projekt. Under rubriken *Reflexivitet och representation* i inledningen resonerar författaren kring det tillämpade teoretiska perspektivets konsekvenser för representationen av den person eller grupp som studeras. Här bestrids möjligheterna till en transparent överföring av mening och att en s.k. objektiv verklighet skulle finnas bortom representationen av densamma. I linje med begreppet *Vertretung* fungerar den feministiska forskaren som företrädare för dem som feminismen talar för. Vilket betyder: "Feminismens subjekt kan inte sägas existera innan hon representeras, ty vem hon är, vem som inkluderas i den feministiska gemenskapen, beror på de sätt som hon representeras" (2006:38). Andemeningen i det Gunnarsson skriver måste vara att hon inte kan undvika att agera politiskt när hon – som postfeminist – bedriver forskning om feministiska fanzines. Så blir det alltså möjligt att betrakta det som framkommer i avhandlingen som en *systerskapande* akt i sig. Eller man kan kanske säga att den politiska intentionen *måste* finnas för att forskaren ska kunna kalla sig feminist. Gunnarsson skriver också i reflexivitetsavsnittet att den feministiska forskningens uppgift är att främja feminismens sak, samt att den ska vara en *systerskapande akt* genom att länkas till den kedja som knyter alla feministiska forskare samman.

Det finns inte mycket att anföra mot den målsättningen, sett till de teoretiska premisser som ligger till grund för studien. Gunnarsson är i det avseendet konsekvent i relation till Laclau/Mouffes diskursteoretiska position. Politiska ställningstaganden av den här arten är inte heller någon nyhet i vetenskapliga sammanhang. Marxister

kunde redan på 1970-talet hävda att målsättningen med deras forskning var att främja arbetarklassens sak. Det kunde t.ex. ha som effekt att splittring och interna motsättningar tonades ner till förmån för den gemenskap som påstods vara av mer grundläggande slag. Men forskarens makt och betydelse för politisk aktivism har ökat med den litterära vändningen. Medan marxister sades *undersöka* något objektivt förefintligt bortom språket är diskursteoretikern *medskapande* genom återgivningens konstitutiva akt. Feminismens subjekt finns inte, till skillnad från arbetarklassens, innan representationen av desamma. Man skulle därför kunna se Gunnarssons slutsatser som en sorts strategier för att skapa politisk enhet och slagstyrka, trots de schismer som studien samtidigt påvisar. Rörelsen hålls samman trots den postfeministiska utmaningen. Forskaren träder fram som en slags fredsmäklare för interna kombattanter. Man kan som vetenskaplig granskare vara kritisk mot slutsatserna av olika skäl, men vad betyder det när det indirekt kan hänvisas till att de tjänar vissa politiska syften?

Jag har ställt mig tveksam till Laclaus nyvaknade intresse för den breda politiska mobiliseringens förutsättningar via begrepp som *tom signifikant* och *universalism*, på de grunder som har redovisats i recensionen. Men om man höjer blicken över de teoretiska dispyternas nivå är det kanske vad världen i stort behöver just nu. Den globala kapitalismens segermarsch fortgår medan splittringen på det politiska planet verkar gå i motsatt riktning. En förutsättning för verksamt politiskt motstånd mot de ekonomiska krafter som härjar ganska fritt över politiska gränser tycks vara en förmåga att etablera *allianser*. Som Jenny Gunnarsson Payne skriver på flera ställen i sin briljanta tillämpning av Laclaus modell från *On Populist Reason: Systerskapet* kan bara bli politiskt slagkraftigt om det som *tom signifikant* kan integrera närmast oförenliga ståndpunkter – bara man har den huvudsakliga fienden gemensam.

Mats Lindqvist, Huddinge

Maria Törnqvist: *Könspolitik på gränsen. Debatterna om varannan damernas och Thamprofessorerna*. Arkiv förlag, Lund 2007. 295 s. English summary. ISBN 91-7924-205-7.

Alla säger vi oss vara för jämställdhet. Icke desto mindre tenderar hierarkiska könsrelationer att fortleva i praktiken. Är det möjligt att uppnå jämställdhet? Krävs det i så

fall politiska medel för att nå målet? Vilka medel behövs då och i vilka miljöer kan de brukas? I denna avhandling studerar sociologen Maria Törnqvist 1990-talets två mest centrala debatter om könskvotering: ”varannan damernas”, som resulterade i varvade partilistor inför riksdagsvalen, och ”Thamprofessorerna”, som mötte ett betydligt starkare motstånd bland inflytelserika aktörer i akademien och utmynnade i en motgång för idén om kvotering. Hur kan det komma sig att de två likartade åtgärderna rönne så skilda öden? Exempelen ter sig väl valda och Törnqvist understryker provokationens roll för att förstå spelregler och reaktioner. När kontroversiella förslag debatteras synliggörs det tänkbaras gränser och annars vanligtvis oreflekterade uppfattningar om rättvisa och heliga värden blir föremål för förhandling och omprövning.

Frånsett två inledande kapitel, där problemformuleringar och teoretiska överväganden utvecklas, ägnar boken tre kapitel vardera åt de respektive reformförslagen och avslutas med en jämförande konklusion. De utredande partierna ägnas framför allt åt att närläsa de många debattinlägg – totalt över 400 tidningsartiklar samt ett par böcker och utredningar – som producerats i kölvattnet av dessa politiska initiativ. Som i åtskilliga andra genusvetenskapliga studier är grundperspektivet diskursanalytiskt och konfliktorienterat. Akademien betraktas som ett ”fält av konkurrerande diskurser”, där aktörer med motstridiga intressen strävar efter att tillvinna sig legitimitet genom att frasera sina anspråk i termer av rättvisa, jämställdhet, demokrati, kompetens och vetenskap och därmed göra sig till språkrör för det universella.

Uttrycket ”varannan damernas” lanserades i en SOU-utredning från 1987, vars uppdrag var att finna medel för att öka den kvinnliga representationen inom politiken. Utredarna framförde ett antal argument för behovet av fler kvinnor. De framhöll att kvinnor utgör en viktig kompetensresurs, att demokratiska organ borde representeras av ett tvärsnitt av befolkningen och att kvinnors intressen inte med självklarhet kan företrädas av män. Icke desto mindre tillbakavisade man idén om könskvotering. Denna utredning blev inledningsvis föremål för en ganska lam debatt. Då valet 1991 innebar en nedgång för kvinnornas representation i riksdagen väcktes kvoteringsfrågan till liv. Nätverket Stödstruporna bildades med medialt bekanta personer, som Maria-Pia Böethius och Ebba Witt-Brattström, och inledde överläggningar om möjligheten att starta ett kvinnoparti. Då opinions-siffror visade ett oväntat starkt stöd för ett sådant parti

bland väljarna ökade trycket på de redan existerande partierna att agera. Inte minst skulle ett kvinnoparti riskera att splittra vänsterblocket och locka väljare från socialdemokraterna och vänstern.

Hotet från ett eventuellt kvinnoparti väckte starka reaktioner. Törnqvist framhåller ett antal centrala motargument i debatten. För det första hävdade en del debattörer att det inte fanns vare sig något avgränsat kvinnointresse eller någon tydlig motpart, varför politiken även fortsättningsvis måste bedrivas längs de etablerade blockpolitiska linjerna. Ett andra argument, som formulerades inom det socialistiska blocket, innebar att ett kvinnoparti skulle splittra arbetarrörelsen och äventyra vänsterpartiets existens som riksdagsparti, varför borgerligheten skulle gå segrande ur striden. Ytterligare ett motargument, särskilt omhuldat inom borgerliga kretsar, gick ut på att det förmenta kvinnointresset egentligen bara var uttryck för en traditionell vänsterpolitik, varför ett kvinnoparti skulle bli ett parti för hemlösa kommunister och extremister som händelsevis råkade vara av kvinnligt kön. Därtill utdömde en del nyliberala debattörer också Stödstruporna för att splittra den enighet som krävdes för att lösa den ekonomiska krisen. Kvinnors ”särintressen” av en stark och ”tärande” offentlig sektor borde enligt detta synsätt istället underordnas marknadskrafterna.

Detta initiala motstånd till trots svängde opinionen. Stödstruporna realiserade aldrig sitt hot om att bilda ett kvinnoparti, istället blev könskvotering en medelväg som gav ökat kvinnligt inflytande utan att splittra de etablerade partierna. Det var också vid detta tillfälle som det positivt klingande uttrycket ”varannan damernas” faktiskt etablerades som allmän benämning på politisk könskvotering i det offentliga samtalet. Strax före valet 1994 gjorde både Folkpartiet och Miljöpartiet anspråk på att själva ha introducerat idén om kvotering. I debatten gjordes hädanefter allt oftare gränsdragningar mellan ”mogna män”, som vill bygga ett bättre samhälle, och ”gubbar”, som bedriver ”gubbpolitik” och odlar ett ”grabbarnas nätverk” där kvinnor inte är välkomna. Varannan damernas framstår enligt Törnqvist som en kompromiss som lyckades sammanjämka olika parter intressen: fler kvinnor i partierna istället för ett kvinnoparti, samarbete istället för separatism, jämställdhet istället för feminism och varvade listor på eget initiativ istället för lagstadgad könskvotering. Efterhand blev reformen alltmer hyllad och till och med världsberömd.

Samma lyckliga öde rönne emellertid inte dåvarande utbildningsministern Carl Thams försök från 1995 att

motverka mansdominansen inom akademien genom att inrätta ett trettiotal professurer inom områden där kvinnor utmärkt sig, till vilka sökande av "underrepresenterat kön" skulle ges företräde även i förhållande till något mer meriterade konkurrenter. I och för sig välkomnade akademien som alltid själva resurstillskottet och lärosätena skickade således in förslag på professurer att utlysa. Sammantaget utannonserades 31 lärostolar och 12 av dessa lockade sökande av båda könen. Endast i ett av dessa fall tillämpades kvoteringsprincipen, vilket gav upphov till överklagande och i slutänden till att EG-domstolen avvisade den starka tillämpningen av principen om positiv särbehandling som oförenlig med EU:s likabehandlingsdirektiv.

Dessa vidare öden är idag dock betydligt mindre bekanta än det faktum att förslaget väckte ramaskri i akademien och detta inte minst bland etablerade professorer, som ondgjorde sig över att "kön skulle gå före kompetens". Törnqvists granskning av debatten visar att kritikerna allt som oftast uppfattade förslaget som en form av statligt sanktionerat fusk. För dem framstod kvinnor som något man föds till medan professor var något alla i teorin kunde bli, även om bara de allra skarpaste hjärnorna mäktade med detta. Tanken på kvotering vann emellertid också gehör i vissa kretsar. Förespråkarna poängterade att det inte var med Thamprofessorerna som idén om könets företräde framför kompetensen uppkommit, utan att den rådande mansdominansen istället visade att könskvotering i praktiken redan förekom, om än till mäns fördel. Enligt Törnqvist kan man lite förenklat också hävda att könskvoteringens förespråkare framför allt talade om jämställdhet, medan dess kritiker i högre grad underströk vikten av rättvisa. I debatten stod således en jämlik men orättvis ordning mot en rättvis men ojämk akademien.

Trots att förslaget väckte ett visst försvar dominerade motståndreaktionerna den offentliga diskussionen. Törnqvist framkastar argumentet att debatten polariserades kring en positionshierarki snarare än längs en könsbestämd vattendelare och att även kvinnorna i toppen således tenderade att kritisera förslaget, vilket då skulle förklaras av att de inte hade några fördelar att vinna av kvotering, medan kvinnor på väg uppåt i karriären i motsvarande mån hade anledning att ställa sig mer positiva. Det är möjligt att denna tolkning äger generell relevans, vilket i så fall är intressant. Själva studerade jag emellertid debatten närmare i Sydsvenskan för några år sedan och fann då att de kvinnliga professorer som engagerade sig i diskussionen uttryckte sig påfallande

försiktigt och diplomatiskt, vilket kan ha tytt på att de hade en större medvetenhet om positionens betydelse för ens föreställningsvärld än vad deras manliga kolleger hade.

Hur som helst visade sig könskvoteringen mer kontroversiell inom det elitistiska och meritokratiska forskarsamhället, där det är betydligt svårare att återopa sig på jämlikhets- eller jämställdhetsargument än inom politiken. Meritokratiska rättvisepuffningar prioriterar alltid individen framför kollektivet och målet är inte att åstadkomma demokrati och jämlikhet, utan att fördela makt och resurser ojämnt efter kompetenskriterier. I motsvarande mån ter sig tanken på explicit könskvotering av män till kvinnoyrken som något mindre kontroversiellt, vilket väl främst förklaras av att det då handlar om yrken med betydligt lägre status som inte anses kräva lika "excellenta" utövare. Törnqvist understryker en annan skillnad mellan politikens möjligheter på olika områden, nämligen att varannan damernas innebar en reform av det demokratiska systemet som initierades inifrån politiken själv. Thamprofessorerna innebar emellertid ett försök att reglera akademien utifrån, vilket alltid riskerar att väcka protester i en miljö som hyllar "akademisk frihet", en förmån som inte står alla till buds i samma utsträckning utan snarare tenderar att utbetalas portionsvis som belöningar i konkurrens.

Törnqvist jämför också Thamprofessorerna med befodringsreformen, som också var Carl Thams verk. Denna reform mottogs överlag positivt och en del förväntade sig också att möjligheten att upphöjas till professor på en lektorstjänst i praktiken skulle leda till ökad jämställdhet. En lärdom som man kan dra av detta är måhända att jämställdhetspolitik helst inte ska bedrivas i form av explicita könspolitiska satsningar för att vinna gehör. Jämställdheten kan däremot uppfattas som en positiv bieffekt av ett medel som syftar till att uppnå andra mål.

I sina försök att förstå hur kvoteringsprincipen i det ena fallet vinner insteg, medan den i det andra fallet ratas av inflytelserika parter uppehåller sig Törnqvist stundtals i väldigt hög grad kring debatten och ägnar åtskilligt utrymme åt att skärskåda dess olika argument. På så sätt kommer det dominerande spørsmålet att bli *hur det går till* när kvoteringen accepteras eller avvisas, vilka retoriska figurer som brukas för att uppehåller nedvärdera politiska initiativ och skapa legitimitet för den ena eller andra argumentationslinjen. Kvinnor behöver då beskrivas som kompetensförstärkningar som berikar politiken eller vetenskapen för att en ökad

jämställdhet ska te sig mer åtråvärd. Betydelsen hos eufemismer som ”varannan damernas” med romantiska konnotationer till dansbanans värld tycks mig emellertid få något större utrymme än vad dess förklaringsvärde egentligen motiverar.

Allra bäst blir avhandlingen när den avviker från den renodlat retoriska nivån för att sätta denna i samband med de skilda spelregler som råder i akademien respektive politiken. I dessa partier, som uppförstorats i denna redogörelse, ökar förståelsen inte bara för hur det går till, utan också *hur det kommer sig* att politiken i det ena fallet är framgångsrik medan den i det andra fallerar. Produktionen av diskurser på det akademiska respektive politiska fältet äger rum i starkt hierarkiska miljöer med specifika organisationsformer där olika aktörer har motstridiga intressen på spel, vilket också gör att mottagligheten för ”kvoteringsdiskursen” varierar. Diskursanalytiska teoribildningar brukar annars ägna större uppmärksamhet åt de maktförhållanden som olika slags vokabulärer skapar än åt de omständigheter som ger den ena eller andra diskursen möjlighet att vinna mark. Det är en styrka att föreliggande avhandling lyckas undvika sådana begränsningar.

Fredrik Schoug, Lund

Tomas Berglund: *Det goda faderskapet – i svenskt 1800-tal*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 345 s. English summary. ISBN 978-91-7331-052-9.

Det är med viss spänning jag griper mig an uppgiften att som etnolog recensera en historisk avhandling. Hur mycket kommer min etnologiska blick att styra min läsning och mina omdömen? I vad mån är det möjligt att göra sig fri från den egna disciplinens artegna sätt att genomföra och redovisa ett vetenskapligt arbete? Jag tänker resonera en smula kring de här frågorna i slutet av min recension.

Jag skall börja med att kort ge en uppfattning om vad för slags avhandling det här är fråga om. Tomas Berglund har valt att studera faderskapet som en historisk process under svenskt 1800-tal. Redan genom att i titeln använda prefixet ”goda” antyder han sitt syfte, nämligen att ifrågasätta en i hans tycke schablonartad bild av 1800-talets fader som en i flera bemärkelser frånvarande person som tog föga del i barnens liv. Det är en bild som utgör en kontrast dels till den förmoderne fadern, som genom sitt arbete i anslutning till bostaden

var naturligt inlemmad i barnens vardag, dels till vår tids moderna pappa som förväntas vara en aktiv och närvarande förälder.

Schablonen om den frånvarande fadern har enligt författaren utbildats främst inom den tidigare anglosaxiska fadersforskningen. Han kritiserar denna forskning för att inte tillräckligt ha uppmärksammat den innehållsliga kontinuiteten i faderskapets utveckling.

För att konkretisera denna tidigare forskning och tydliggöra underlaget för sin kritiska inställning redogör författaren utförligt för ett flertal arbeten som presenterats inom denna s.k. tidigare fadersforskning. Här ser vi ett första exempel på den grundlighet med vilken denna avhandlingsförfattare arbetar. Efter sagda exposé diskuterar han några sentida forskare som i likhet med honom själv ställer sig kritiska till föreställningen att 1800-talets fäder i både fysiskt och känslomässigt hänseende saknade närhet till sina barn.

En av dessa forskare, den amerikanske historikern Shawn Johansen, har i sina studier av familjen använt sig av tre analytiska kategorier, som Berglund valt att tillämpa och anpassa till sin forskning om faderskap. Johansens tre kategorier avser för det första samhällsliga i skrift formulerade ideal om hur en familj bör vara och fungera, för det andra hur enskilda familjer tar till sig dessa ideal och för det tredje hur idealen kommer till uttryck i handling. Dessa tanke kategorier svarar mot de tre nivåer som Berglund vill nå i sin undersökning och som bestämt hans val av empiri, nämligen dels uppfostringslitteratur, dels arkiverat brevmaterial vari ingår faders berättelser om umgänget med sina barn.

Uppfostringsböckerna ger kunskap om rådande samhällsliga normer och ideal. Brevet ger insikt i de ideal om det goda faderskapet, som fäderna själva utbildat. De ger också, menar Berglund, inblick i fädernas faktiska agerande gentemot barnen.

Utöver det sagda innehåller det långa inledningskapitlet – omfattande 113 sidor – en utförlig redogörelse för och diskussion kring författarens metodiska och teoretiska inspiratörer. I korthet kan jag nämna att Berglund ansluter sig till ett hermeneutiskt synsätt med särskild anknytning till Paul Ricoeurs idéer.

Han diskuterar också banden mellan begreppen manlighet och faderskap likaväl som banden mellan begreppen faderskap, moderskap och föräldraskap. Dessa begreppsrelationer aktualiseras framöver i hans båda huvudkapitel om uppfostringslitteraturens respektive brevmaterialets bild av den gode fadern i svenskt 1800-tal.

Efter att på det här sättet ha gett läsaren en grundlig